

ILONA KALAMON

PROBLEMY WYDAWNICZE
*ZBIORU RYTMÓW DUCHOWNYCH, MORALNYCH,
PANEGIRYCZNYCH I ŚWIATOWYCH ELŻBIETY DRUŻBACKIEJ:*
REKONESANS

Zdawać by się mogło, że życie i twórczość Elżbiety z Kowalskich Drużbackiej, jednej z pierwszych piszących (i drukowanych) kobiet w Polsce, są już dość dobrze opisane, a kolejne prace na jej temat mogą — co najwyżej — uzupełniać kwestie wzmiankowane dotychczas w literaturze przedmiotu¹. Wiadomo, że Elżbieta Kowalska urodziła się 3 maja 1697 r.², że znaczący wpływ na jej edukację miał pobyt na dworze Elżbiety Sieniawskiej, że poślubiła skarbnika żydaczewskiego Kazimierza Drużbackiego, że przez lata pozostawała na usługach rodów

ILONA KALAMON – absolwentka Kolegium Międzyobszarowych Indywidualnych Studiów Humanistyczno-Społecznych KUL, kierunki wiodące: filologia polska i edytorstwo; e-mail: ilonakalamon@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3023-8218>.

¹ Wacław Borowy, „Elżbieta Drużbacka”, *Ateneum* 1, nr 3 (Maj 1938): 358–368; Sante Graciotti, *Od Renesansu do Oświecenia*, tłum. Wojciech Jakiel (Warszawa: PIW, 1991), 7–26; Krystyna Stasiewicz, *Elżbieta Drużbacka. Najwybitniejsza poetka czasów saskich* (Olsztyn: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Olsztynie, 1992); „«Panie dobrze nam tu...» Motywy religijne w twórczości Elżbiety Drużbackiej”, w: *Motywy religijne w twórczości pisarzy polskiego oświecenia*, red. Teresa Kostkiewiczowa (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1995), 11–44; Krystyna Stasiewicz, *Zmysłowa i elokwentna prowincjuszka na staropolskim Parnasie. Rzecz o Elżbiecie Drużbackiej i nie tylko...* (Olsztyn: Wydawnictwo Littera, 2001); Teodozja Rittel, *Elżbieta Drużbacka. Język i tekst* (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2007); Iwona Maciejewska, „Kilka uwag o języku i stylu Elżbiety Drużbackiej (na podstawie romansu «Przykładne z wiernej i statecznej miłości małżeństwo»)”, *Prace Językoznawcze* 9 (2007): 103–113; Teodozja Rittel, *Elżbieta Drużbacka. Konteksty wyrazowe* (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2009); Halina Wiśniewska, *Polszczyzna w utworach Elżbiety Drużbackiej, poetki saskiej (1698–1765). Rozważania lingwistyczno-kulturowe* (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2016).

² Tę datę podaje sama poetka w jednym z listów do Barbary Sanguszkowej — zob. Krystyna Stasiewicz, *Barbara Sanguszkowa i Elżbieta Drużbacka* (Olsztyn: Pracownia Wydawnicza ElSet, 2013), 41.

magnackich: jako ochmistrzyni (najpierw Marii Zofii Sieniawskiej, później dzieci Czartoryskich), oraz jako poetka, objęta mecenatem Czartoryskich, Branickich, Sanguszków oraz — częściowo — braci Załuskich. Owocem „współpracy” Drużbackiej z tymi ostatnimi był wydany w 1752 r. przez Drukarnię Pijarów *Zbiór rytmów duchownych, moralnych, panegirycznych i światowych*, będący jedynym opublikowanym drukiem za życia poetki oraz — do pewnego stopnia — przez nią skontrolowanym. Pomimo istotnego znaczenia dla badań, które mogłyby zaowocować edycją o charakterze naukowym, tom ten wciąż nie jest jednak dostatecznie rozpoznany, a badacze z różnych ośrodków w rozprawach poświęconych Drużbackiej są zmuszeni do korzystania z wydania popularnonaukowego wierszy Skarbnikowej, przygotowanego przez Krystynę Stasiewicz³. Edycja ta nie jest jednak wolna od różnego rodzaju błędów i niedostatków: brak tam świadectwa ustalenia zależności między rękopiśmiennymi przekazami, koniektury i emendacje (nie zawsze odnotowywane w komentarzu) wprowadzane są arbitralnie, a nierzadko pojawiają się także lapsusy odczytu.

Cel niniejszego artykułu to wskazanie problemów edytorskich — pomijanych bądź niedostrzeganych przez badaczy — związanych z wydaniem w 1752 r. *Zbioru rytmów*. Nie jest to jednak możliwe bez uprzedniego przybliżenia okoliczności powstania i zaistnienia na ówczesnym rynku wydawniczym tomu. W tym kontekście zostaną omówione takie zagadnienia, jak: sposób pozyskiwania tekstów Drużbackiej przez Józefa Andrzeja Załuskiego, ich przygotowanie do druku, następnie – promocja tomiku wśród czytelników.

Kontakt z braćmi Załuskimi Elżbieta Drużbacka nawiązała najprawdopodobniej pod koniec lat 40. XVIII wieku za pośrednictwem Familii, z którą był związany również Andrzej Stanisław Załuski, biskup krakowski. Pokazuje to zachowana korespondencja Andrzeja Stanisława, który utrzymywał przyjazne relacje z poetką: cenił jej talent i zachęcał do wykorzystywania go w pożytecznych celach, np. krytyki licznych naruszeń porządku i prawa w trakcie obrad sejmików, w XVIII wieku coraz częściej odbywających się w obiektach sakralnych⁴:

Odbierając zaś wiadomości o rąbaninach i zabójstwach w kościołach podczas sejmików dla prywatnej swary, za które się przedtym bijali Polacy dla wiary i życia,

³ Elżbieta Drużbacka, *Wiersze wybrane*, oprac. Krystyna Stasiewicz (Warszawa: Neriton, 2003). Pierwszym (i dotychczas jedynym) krytycznym opracowaniem utworu Drużbackiej jest edycja *Przykładnego z wiernej i statecznej małżeństwa* Aldony Sieradzkiej-Krupy, będąca pracą doktorską napisaną na Uniwersytecie Warszawskim pod kierunkiem prof. Romana Krzywego i obronioną w lutym 2022 r.

⁴ Oskar Konecki. „Naruszenia porządku i prawa podczas obrad Sejmików Wielkiego Księstwa Litewskiego w miejscach sakralnych”, *Czasopismo Prawno-Historyczne* 74, z. 1 (2022): 37–49.

to żyli, zdała mi się ta materyja godna, żeby ta piękna muza Waszmość Paniej naganiała bezbożność, kontempt Boga, gwałt świątnicy Jego, zgorszenie heretyków, niegodziwość w szlacheckim stanie, nieznanie się na punkcie honoru boskiego i swego zgoła, głupstwo i szaleństwo te obszernie ganiąc i przed oczy wyrzucając. Praca ta Waszmość Pani, jako zwykle pięknie i żywemi ekspresyjami wyrażona, a oraz i zepsowanie to naganiająca, azaliż jak dobre kazanie ludzi naprawi i w ohydę takie hałasy i bitwy przyniesie, że się ich wystrzegać na potom będą, przez co Waszmość Pani zasługę u Boga i u ludzi mieć będziesz, a ojczyźnie przysługę wieczną uczynisz, gdy jej podobne aluzyje obmierzisz, przez to zaś i stan swój pobożnej płci wyniesiesz, która podobnych irrewerencyj w kościołach nie praktykuje⁵.

W korespondencji Drużbackiej z biskupem krakowskim przewijały się również inne tematy związane z religią, np. obecność innowierców i żydów w Rzeczypospolitej. Z jego inspiracji powstały najprawdopodobniej *Punkta dla poprawienia zepsutych obyczajów polskich* oraz *Reskrypt na wyżej wyrażone punkta*⁶. Andrzej Stanisław Załuski był znany też z posiadania zasobnego korpusu utworów Skarbnikowej. Odpisy jej tekstów krążyły bowiem w środowisku związanym z Biblioteką Załuskich — dysponowali nimi m.in: Michał Kuszel, Józef Kordecki, Józef Korwin-Kochanowski, Udalryk Radziwiłł czy Jan Fryderyk Sapieha⁷. Zwłaszcza na podstawie korespondencji Załuskiego z tym ostatnim można przypuszczać, że duże zainteresowanie twórczością Elżbiety Drużbackiej skłoniło właśnie Józefa Andrzeja Załuskiego do włączenia jej poezji do planowanej serii wydawniczej. Z listu datowanego na 6 października 1750 r. wynika, że referendarz rozsyłał prośby o przesłanie mu tekstów Skarbnikowej w celu ogłoszenia ich drukiem:

Pamiętny będąc insynuacyi Jaśnie Wielmożnego Waszmość Pana względem wydrukowania poezyi Jejmości Pani Drużbackiej, znalazłem ich kilka u siebie, to jest: *Opisanie czterech elementów* i *Życie M. Egipcjanki*. Że zaś więcej tego daleko wyszło spod ręki tej Damy, mam relacją, że wszystkie *ingenii* jej *partus* ma u siebie Księżna Jejmość wdowa marszałkowa litewska i po większej części Księżę Jegomość biskup krakowski, więc trzeba by *evincere* komunikacją onych *ex utroque loco*, a mając tego prowizyją słuszną, podam do druku, w czym czekać będę od Jaśnie Wielmożnego Waszmości Pana na indagacją *praemissorum*, bo szkoda, że takowe *manuscripta tineis pabuta fiunt*⁸.

To, że decyzja o wydaniu tekstów Drużbackiej musiała zapaść w drugiej połowie 1750 r., potwierdza także list poetki z początku listopada tego roku, do

⁵ Andrzej Stanisław Załuski do Elżbiety Drużbackiej, b.d.07.1750, BJ, sygn. 78.

⁶ Stasiewicz, *Zmysłowa i elokwentna*, 60.

⁷ Jan Kozłowski, *Szkice o dziejach Biblioteki Załuskich* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986), 34–35.

⁸ Jan Fryderyk Sapieha do Józefa Andrzeja Załuskiego, 6.10.1750, BN sygn. 3250 III, k. 9r.

którego dołączone były „egzemplarzów cztery zbieranej pracy mojej własnej, z których co się podoba, będzie wolno wybrać”⁹. W nim Skarbnikowa wprost wyraziła swoje wątpliwości związane z tym, czy jej teksty nadają się do druku i obawy o to, jak zostaną one odebrane przez czytelników. Poprosiła o nierozpowszechnianie trzech utworów, tłumacząc, że w nich „zachodzą alegoryje, które kto wie, jeżeliby się nie domyślono” oraz dodała niejako asekuracyjną notatkę, informującą, że „[...] w tych skryptach znajduje się dosyć errorów dla niedoskonałych skrybentów, ale roztropność czytającego zaraz poprawić może”¹⁰. Do kolejnego listu z tegoż 1750 r. opatrzonego datą 17 grudnia, w którym dopytywała o to, czy rękopisy dotarły do adresata, dołączony został dopisek Barbary Sanguszkowej. Księżna prosiła o jak najszybsze dostarczenie jej wydrukowanego zbioru Skarbnikowej¹¹. Zainteresowanie marszałkowej litewskiej dopiero co opracowanym do druku tomem dobrze oddaje popularność, jaką cieszyła się Drużbacka w kręgach magnackich.

Za przygotowanie tekstów do druku byli odpowiedzialni Józef Andrzej Załuski i jego sekretarz Józef Epifani Minasowicz. Obaj dokonywali korekty utworów Drużbackiej. W zbiorach dawnej Carskiej Biblioteki Publicznej w Petersburgu, które po traktacie ryskim (1921 r.) wróciły do Warszawy (po czym spłonęły podczas powstania warszawskiego), znajdowały się co najmniej trzy kodeksy należące do Załuskiego z utworami Skarbnikowej. W jednym z nich — zatytułowanym *Elisabeta Drużbacka. Poemata. Ea edidi in Zbior rytmow T.I* — Janina Kozłowska-Studnicka, sporządzająca rejestr przybytków, znalazła dopisek pochodzący od referendarza („puty tylko drukować, a nie dalej...”); drugi zaś z nich, zawierający *Opisanie życia św. Dawida*, był sporządzony jego ręką¹². O poprawkach wprowadzanych do tekstów Drużbackiej przez Minasowicza informuje z kolei on sam w liście do Józefa Andrzeja Załuskiego z 22 maja 1752 r.:

„Forteca” Jejmości Miłościwej Pani Drużbackiej już na dokończeniu, której korekty *sedulo* przyzieram. „Snopek życia ludzkiego” na ręce Jegomościa Wielmożnego powierzony [pojutszem?] na zmielenie pod prasę drukarską puszczyć według intencji Jaśnie Wielmożnego Pana Dobrodzieja. Teżje [...] pierwszych przypisałem *in crastinum*¹³.

⁹ Elżbieta Drużbacka do Józefa Andrzeja Załuskiego, 4.11.1750, BN, sygn. 3250 I, k. 63r.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Elżbieta Drużbacka do Józefa Andrzeja Załuskiego, 17.12.1750, BN sygn. 3250 I, k. 64r.

¹² Janina Kozłowska-Studnicka, *Katalog rękopisów polskich (poezji) wywiezionych niegdyś do Cesarskiej Biblioteki Publicznej w Petersburgu, znajdujących się obecnie w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie* (Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1929), 10, 26.

¹³ Józef Epifani Minasowicz do Józefa Andrzeja Załuskiego, 22.05.1752, BN, sygn. 3252 II, k. 97r–97v.

Prace nad *Zbiorem rytmów* trwały zatem już około dwóch lat. Prawdopodobnie przyczyną opóźnień była śmierć kanclerza litewskiego Jana Fryderyka Sapięhy w lipcu 1751 r., który oferował pokrycie kosztów druku¹⁴. W efekcie opublikowany przez pijarów tom ukazał się latem 1752 r. W tym samym roku ukazało się również jego drugie wydanie z innym składem. Nakład opłacił warszawski księgarz Krzysztof Bogumił Nicolai.

Tomik Drużbackiej otwierała rozbudowana dedykacja „cnym heroinom polskim”, kierowana więc do czterech wysoko sytuowanych kobiet z rodu Czartoryskich: Izabeli z Morsztynów Czartoryskiej, kasztelanowej wileńskiej; Konstancji z Czartoryskich Poniatowskiej, kasztelanowej krakowskiej; Marii Zofii z Sieniawskich Czartoryskiej, wojewodziny ziem ruskich oraz Eleonory z Waldesteinów Czartoryskiej, kanclerzyny wielkiej litewskiej. Jak trafnie zauważyła Renata Ryba¹⁵, analizująca postaci kobiece w osiemnastowiecznych listach dedykacyjnych, wybór adresatek był jak najbardziej świadomą decyzją. Referendarz nie dość, że wziął pod uwagę kobiety, które znały albo chociaż kojarzyły Elżbietę Drużbacką z czasów, kiedy była ona objęta mecenatem rodu Czartoryskich, to nadto w dedykacjach odwoływał się nie tyle do ich wysokiej pozycji, ile do ich gruntownego wykształcenia, zasług w zakresie mecenatu i do indywidualnych ich cech, m.in. rozwiniętego gustu estetycznego czy wrażliwości na sztukę. Po zwrocie do kolejnej adresatki następował rejestr zalet poetki, co tylko podkreślało fakt, że ofiarowana książka jest darem wyjątkowo cennym. Ten zabieg bez wątpienia miał na celu promocję *Zbioru rytmów* w kręgach magnackich.

Do poetyckiej kolekcji Drużbackiej były dołączone także panegiryki na cześć „muzy sarmackiej” autorstwa Józefa Epifaniego Minasowicza, Udalryka Radziwiłła oraz Józefa Andrzeja Załuskiego, a utwory Skarbnikowej poprzedzała przedmowa tego ostatniego:

Ten pierwszy tom zawiera w sobie wiersze arcygodnej Damy a Dziesiątej Muzy Sarmackiej Wielmożnej Jejmości Pani Elżbiety z Kowalskich Drużbackiej, skarbnikowej żydaczewskiej. Nie dziw, żem prym dał Damie, bo tak dobra polityka niesie. Tom drugi moje liche poetyckie, w różnych podróżach zkoncypowane czy tłumaczone prace zawierać będzie. A tak, co I. tom w Rzemieniu godnie wysmażone, to II. tom na dyszlu rzemiennym piórem podróżnym pisane lukubracje Łaskawemu Czytelnikowi na widok poda. I tak-ci Drużbackich herbowny Lew w parze z Junoszy Barankiem stanie: *Leo et Agnus simul morabuntur*. Ten I. tom

¹⁴ Paulina Buchwald-Pelcowa, „Inicjatywy wydawnicze Załuskich,” w: *Bracia Załuscy – ich epoka i dzieło*, red. Dorota Dukwicz (Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2011): 214–215.

¹⁵ Renata Ryba, „Jej portret – postaci kobiet w osiemnastowiecznych listach dedykacyjnych”, w: *Dedykacje w książce dawnej i współczesnej*, red. Renarda Osieczek, Anna Sitkowa (Katowice: Wydawnictwo Gnome, 2006): 117–119.

ma w sobie wiersze czy duchowne, czy świeckie. Drugi zaś mój własny mieścić nie będzie, tylko same duchowne i moralne, bo duchownemu inszych pisać nie przystoi, *ni velit miscere sacra prophanis*. [...] Im większą obaczę ochotę w czytelnikach egzemplarze nagle rozrywających, tym mi większa przybędzie w dalszych wydawaniu kontynuacyi. Ochota czytelników polskich metrów będzie edytowskiemu barometrem¹⁶.

Zgodnie z zapowiedzią *Zbiór rytmów* Elżbiety Drużbackiej miał być pierwszym tomem nowej serii wydawniczej „Zebranie Rytmów przez Wierszopisów Żyjących lub Naszego Wieku Zeszłych Pisanych”, i to właśnie z tego powodu od początku był odpowiednio przez jej redaktora promowany. Wiele bowiem wskazuje na to, że Załuski pragnął wykorzystać rozpoznawalność Skarbnikowej, aby przyciągnąć uwagę czytelników swoim nowym przedsięwzięciem i — tym samym — ogłosić kolejne tomy „Zebrania Rytmów...”, w których miały się znaleźć jego własne utwory, zaanonsowane już w przytoczonej powyżej przedmowie.

Informację o ukazaniu się pierwszego tomu serii „Zebranie Rytmów...” było można znaleźć w prasie zarówno polskiej, jak i zagranicznej¹⁷. Wydawca ponadto zadbał o przesłanie drukowanych egzemplarzy z tekstami Drużbackiej swoim dawnym adresatom, którzy interesowali się tymi utworami, kiedy funkcjonowały one jedynie w obiegu rękopiśmiennym¹⁸.

Starania Załuskiego odniosły zamierzony efekt. *Zbiór rytmów* Drużbackiej cieszył się dość dużą popularnością. W tym samym roku ukazały się dwa wydania z innymi składami, następnie wariant ich obu, a wydawca z dumą podkreślał w przedmowie do trzeciego tomu swojej serii: „Podaję Ci do rąk, daj Boże Łaskawy Czytelniku, tom trzeci zbioru mego, boś pierwszy przyjął z gustem takim, że już ledwie gdzie egzemplarza dostanie”¹⁹.

¹⁶ Elżbieta Drużbacka, *Zbiór rytmów duchownych, moralnych, panegirycznych i światowych* (Warszawa: Drukarnia Pijarów, 1752), sygn. Ossol. XVIII-3952 I [5].

¹⁷ 2 sierpnia na łamach „Kuriera Polskiego” pojawiło się następujące ogłoszenie: „Wyszła tu z drukarni tutejszej nowa książka pod takim tytułem: Zebranie Wierszów Rytmopisów Żyjących lub Niedawno Zeszłych. Kolektor obiecuje 5 tomów. Pierwszy wyszedł in 4°. Zawiera w sobie wiersze sławnej muzy polskiej Jejmości Pani Elżbiety z Kowalskich Drużbackiej, skarbnikowej żydaczewskiej. Egzemplarzów dostanie w Marywilu w bibliopolium tamecznym i u p. Słowińskiego w kramie przy kościele Ś. Jana” — *Kurier Polski*, 2 sierpnia, 1752. W tym czasie z Załuskim współpracował także Jacques de Pérard, redaktor drukowanego w Amsterdamie czasopisma *Nouvelle Bibliothèque Germanique*, wzmianka więc o publikacji pierwszego tomu serii trafiła również i tam — Józef Mayer, „Załusciana w «Bibliothèque Germanique» (Amsterdam 1720–1741) i «Nouvelle Bibliothèque Germanique» (Amsterdam 1746–1760)”, *Roczniki Biblioteczne* 14, z. 1–2 (1970): 171–203.

¹⁸ Stasiewicz, „Zmysłowa i elokwentna”, 74–75.

¹⁹ Józef Andrzej Załuski, *Zbiór rytmów przez wierszopisów żyjących lub naszego wieku zeszłych pisanych* (Warszawa: Drukarnia Pijarów, 1754), sygn. Ossol. XVIII-3952 III, [b].

Z wydania *Zbioru rytmów* jednakże nie była zadowolona jego autorka. Znalazła tam mnóstwo błędów drukarskich i omyłkowo dołączone elegie Udalryka Radziwiłła²⁰. Doszło również do nieporozumienia między nią a Załuskim w kwestiach finansowych. Wydawca przesłał jej 100 egzemplarzy autorskich tomiku, którymi poetka obdarowała swoich przyjaciół, a następnie zażądał zapłaty za nie, co spotkało się ze stanowczym sprzeciwem Drużbackiej:

Jakom w dwóch dawniejszych listach wyraziła Jaśnie Wielmożnemu Waszmości Panu Dobrodziejowi, że moje prace nie były tą intencją posłane na rozkaz jego, aby do jakowego wprowadziły kosztu, gdyż je szczególnie dla zabawy mojej robiłam. Zaczem nie jestem w tej sytuacji, abym sumy Wielmożnym Ojcom pijarom wypłacać miała ani się przysłanemi egzemplarzami w przedaży zatrudniać²¹.

Załuski nie krył rozżalenia tą sytuacją, a w jego zapiskach autobiograficznych odnaleźć można wzmiankę na temat Skarbnikowej:

Podobnie niewdzięcznością mnie nagrodziła JW Elżbieta z Kowalskich Drużbacka, skarbnikowa żydaczowska, muza polska. Zebrałem z całej Polski jej wiersze, które rozdawała, a nie chowała, co napisawszy tak dalece, że aż się przeżegnała, jak swoich wierszyków ujrzała całą księgę. Tej ja dałem tytuł: *Zbioru rytmów wierszopisów żyjących lub naszego wieku zeszytych tom I* i dedykowałem damom polskiemu domu Czartoryskich i Poniatowskich, a jej posłałem 100 egz[emplarzy]. Ani mi podziękowała, nie żeby mi odesłać koszt miała za nie²².

Jak widać, żadnej ze stron nie satysfakcjonowała współpraca.

*

Po omówieniu okoliczności, w jakich powstał *Zbiór rytmów*, należy bliżej przyjrzeć się kwestiom czysto drukarskim — mianowicie obu wydaniom tomiku Drużbackiej, a także ich rzekomemu wariantowi. Opisy tych dwóch składów zbioru znajdują się w XV tomie *Bibliografii polskiej* Karola Estreichera²³. Za główną różnicę między nimi uchodzi liczba stron: jedno cechuje podwójna paginacja (tj. od strony 1 do 208, a potem od 1 do 367), drugie zaś paginacja ciągła, licząca stron 546. Charakterystykę dwóch różniących się składem zbiorów zamie-

²⁰ Elżbieta Drużbacka do Józefa Andrzeja Załuskiego, 03.09.1752 (BN, sygn. 3252 I, k. 63r)

²¹ Elżbieta Drużbacka do Józefa Andrzeja Załuskiego, 31.01.1753, BN, sygn. 3253 I, k. 72r.

²² Stanisław Bogumił Kupść, „Materiały autobiograficzne Józefa Andrzeja Załuskiego,” *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 26, nr 3–4 (1981): 642.

²³ Karol Estreicher, *Bibliografia polska*, t. XV (Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1897): 330–331.

ścił później w tomie XXXIV Stanisław Estreicher, dodając uwagę o różnicach w detalach typograficznych:

Nie wiadomo, które z odbić I tomu *Zebrania rytmów* uznać za pierwsze. Edycja opisana poprzednio jako pierwsza jest mniej staranna od niniejszej; odbita jest na gorszym papierze i gorszymi czcionkami, różnice są bardzo drobne i mało istotne. Kartę tytułową tego wydania odróżnić można od opisanego wyżej tym, że po słowach «ogłaszającym wokalistą» biegnąca linia z kółek i kresek przerwana jest w dwóch miejscach dwukropkami, a na końcu indeksu wierszów zamiast (jak w poprzednim wydaniu) motywu żółędzi znajdują się wśród gałązek niejasne co do znaczenia litery F. P. Z. (Finis Poezjy Zebranych?)²⁴.

Ustalenia Estreicherów zweryfikowała Elżbieta Marczevska-Stańdowa, która nie dość, że dowiodła pomyłki bibliografów w opisie *Zbioru rytmów*, to jeszcze poszerzyła stan badań nad Drużbacką o nieznanym wcześniej wariant typograficzny z 1752 r.²⁵ Warto w tym miejscu nie tylko przytoczyć wnioski wypływające z pracy Marczevskiej-Stańdowej, ale i zrekonstruować drogę, która doprowadziła ją do ich sformułowania. Jest to istotne, gdyż to jej konkluzje bezkrytycznie powtarzane są przez kolejnych badaczy twórczości Skarbnikowej żydaczewskiej, w tym przez jej monografistkę i edytorkę — Krystynę Stasiewicz.

Marczevska-Stańdowa, po zestawieniu ze sobą dokonanych przez Estreicherów opisów wydań *Zbioru rytmów* z tomów XV i XXXIV, zauważyła, że nie są one spójne. Uczona dostrzegła, że młodszy Estreicher, doprecyzowując wcześniejszy opis z XV tomu *Bibliografii polskiej*, w rzeczywistości dysponował innym wydaniem niż jego ojciec, tj. zbiorem liczącym nie 546, ale 548 stron i odpowiadającym egzemplarzowi *Zbioru rytmów* przechowywanym w Ossolineum o sygn. XVIII-3953, do którego dostęp miała Marczevska-Stańdowa. O pomyłce bibliografa świadczą również (zapewne zaobserwowane przez badaczkę) niekonsekwencje w zakresie charakterystyki przekazów między opisami zamieszczonymi w obu tomach kompendium bibliograficznego Estreicherów: przytoczenie z karty tytułowej formy „skarbnikowej żydaczewskiej” (we wspomnianych wcześniejszych opisach w tomie XV jest obecna forma „skarbnikowej żydaczewskiej”) oraz nieścisłość związana z numeracją stron. Na początku noty młodszy Estreicher powtarza za ojcem informację o podwójnej paginacji w tym wydaniu, kilka zdań później pisze jednak, że „i w tej edycji po str. 548...”. Wątpliwość budzi również wspomnienie o istnieniu przedmowy Załuskiego do *Zbioru rytmów*. Przy opisie

²⁴ Stanisław i Karol Estreicher, *Bibliografia polska*, t. XXXIV (Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 2000): 211.

²⁵ Elżbieta Marczevska-Stańdowa, *Uwagi bibliograficzne do Zbioru rytmów duchownych* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1958).

przecież „tego samego” tomiku Drużbackiej opublikowanym w XV woluminie *Bibliografii polskiej* nie ma żadnej wzmianki o jakiegokolwiek przedmowie. Tę różnicę bibliograf zauważa i uzasadnia tym, że przedmowa bywa rzadko zachowana oraz że widział ją jedynie w dwóch egzemplarzach, dlatego decyduje się w swojej charakterystyce przedrukować jej brzmienie w całości.

Kolejne odkrycie Marczewskiej-Stańdowej wiązało się z tym, że dostrzegła ona, iż zbiór o sygnaturze BJ 641/I, odpowiadający — według niej — wydaniu z podwójną paginacją u Estreichera, w rzeczywistości jest połączeniem tomów z 546 i 548 stronami (tj. w pierwszej części, czyli na stronach 1–208, egzemplarz odpowiada wydaniu ze składem z 548 stronami, a na stronach 1–367 wydaniu liczącemu stron 546).

Te obserwacje poprowadziły uczoną do sformułowania następujących wniosków: 1) istnieją dwa wydania *Zbioru rytmów*, a wersję z podwójną paginacją należy uznać za wariant powstały najprawdopodobniej w wyniku problemów drukarskich lub w celach promocyjnych, 2) chronologia wydań wygląda następująco: pierwsze z nich to *Zbiór rytmów* z 548 stronami, drugie — z 546 stronami, ostatnie zaś to wariant tych obu o podwójnej paginacji.

Konkluzje te budzą jednak kilka zastrzeżeń. Po pierwsze, Marczevska-Stańdowa w cytowanej wyżej pracy nie wspomina, że widziała jakiegokolwiek egzemplarz *Zbioru rytmów* z 546 stronami, a swoje spostrzeżenia opiera na — jak już dało się zauważyć — zawodnych i niespójnych opisach Estreicherów. Po drugie, uczona w żaden sposób nie argumentuje przyjętej przez siebie chronologii, tj. nie dokumentuje, na jakiej podstawie można uznać wydanie z 548 stronami za wcześniejsze od liczącego 546 stron. Po trzecie, w *Uwagach bibliograficznych* nie zostaje podjęta próba głębszego wyjaśnienia, po co tak właściwie powstał drugi skład (niezależnie od tego, który przyjmujemy za chronologicznie pierwszy).

Zadania sporządzenia opisu liczby wydań/wariantów *Zbioru rytmów* pośrednio podjął się również Jerzy Starnawski, jakkolwiek problematyka ta nie leżała w obrębie głównych zainteresowań badacza, a do uwag na temat edycji zbioru Drużbackiej, zamieszczonych w artykule *Przemyska silva rerum z XVIII wieku*, doprowadził Starnawskiego przypadek²⁶. Otóż w trakcie kwerendy w przemyskim Archiwum Diecezjalnym odkrył on kodeks, w który zostały wpisane dwa poematy Elżbiety Drużbackiej: *Opisanie czterech części roku* oraz *Opisanie czterech elementów szkodliwych i pożytecznych*. Znając ustalenia Marczewskiej-Stańdowej, zlecił swojej studentce Zdzisławie Szargutówniej skolonizowanie tych przekazów rękopiśmiennych z pierwodrukiem. Szargutówna wykonała zadanie, dysponując

²⁶ Jerzy Starnawski, „Przemyska silva rerum z XVIII wieku”, *Przegląd Humanistyczny* 80, nr 5 (1970): 91–115.

egzemplarzem *Zbioru rytmów* z Biblioteki Uniwersyteckiej w Łodzi o sygnaturze 1000052. Starnawski zaś sprawdził pracę studentki, posługując się innym niż ona przekazem – był to egzemplarz *Zbioru rytmów* należący do Biblioteki Uniwersyteckiej KUL o sygnaturze XVIII 1927. W ten sposób Starnawski (jako pierwszy w ogóle!) dostrzegł różnice tekstowe między wydaniem dwóch wspomnianych wcześniej poematów, po czym wynotował je i umieścił w swoim artykule. To nie był jednak koniec jego odkryć. Mianowicie porównał on te dwa egzemplarze z jeszcze innym, trzecim, należącym do wspomnianych zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej KUL o sygnaturze XVIII 1662, a także z tomem, którym dysponowała Marczevska-Stańdowa, tj. Ossol. XVIII 3953. Zestawienie to doprowadziło go do następujących wniosków:

[...] stwierdzono identyczność egzemplarzy UŁ i KUL sygn. XVIII 1662 (odtąd KUL II), zaś różność ich w stosunku do egzemplarza wymienionego poprzednio (odtąd KUL I). Egzemplarz Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (sygn. XVIII 3953 III, odtąd Ossol.) wymieniany jako trzeci odrębny sprowadzono także; dostarczył on jednak na odcinku porównywanym niewiele materiału do konstatacji, w większości lekcji pokrywa się on z egzemplarzem KUL I. W całości *Zbioru rytmów* najważniejszą różnicę egzemplarza KUL I wobec innych stanowi brak *Applauzu na ten zbiór*²⁷.

Istotne dla niniejszego wyводу jest to, co nie było ważne dla Starnawskiego, a mianowicie fakt, że egzemplarz KUL XVIII 1927 nie pokrywa się z Ossol. XVIII 3953. Uwaga ta wprowadza bowiem do świadomości badawczej istnienie kolejnego, czwartego już, odmiennego od pozostałych egzemplarza *Zbioru rytmów*. Ponadto uczony nie opisał w żaden sposób *Zbioru rytmów* UŁ 1000052 oraz rzekomo tożsamego z nim, jak utrzymywał, egzemplarza KUL XVIII 1662, przez co było niemożliwe skonfrontowanie ich z opisami zamieszczonymi w *Bibliografii polskiej*.

Wobec tak niepełnych i niespójnych informacji na temat liczby wydań/wariantów *Zbioru rytmów* pozostawionych przez poprzednich badaczy Drużbackiej, postanowiłam poddać analizie tomy znajdujące się w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL, a następnie porównać je z należącymi do Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie oraz z egzemplarzami udostępnionymi za pośrednictwem bibliotek cyfrowych. W ten sposób dotarłam do siedemnastu egzemplarzy *Zbioru rytmów*.

Wstępna analiza wszystkich tych woluminów prowadzi do sformułowania następujących wniosków. Przejrzane egzemplarze są świadectwem istnienia dwóch

²⁷ Ibidem, 100.

wydań z odmiennymi składami, które łączą stałe elementy. Należą do nich: paginacja, forma, w jakiej występuje rzeczownik „skarbnikowa” na karcie tytułowej, oraz szata graficzna, tj. odmienny wygląd winiet i finalików. Jeśli zaś chodzi o różnice tekstowe, to są one niewielkie i dotyczą kwestii zapisu lub drobnych zmian redakcyjnych. Na karcie tytułowej wydań liczących 548 stron pojawia się forma „skarbnikowy”, a finalik składa się z 10 żołądzi. Na karcie tytułowej wydań liczących 546 stron występuje zaś forma „skarbnikowej”, a finalik to ozdobnie wytłoczone litery „FPZ”. Na tym kończą się zależności. Z siedemnastu widzianych przeze mnie druków w pełni identyczne były zaledwie dwa egzemplarze mające 548 stron, dwa egzemplarze z 546 stronami i dwa opatrzone podwójną paginacją. We wszystkich pozostałych — mimo pewnych zbieżności — odnotowałam indywidualne cechy dla każdego woluminu osobno. Należą do nich takie elementy, jak: obecność karty tytułowej serii i przedmowy lub ich brak, zmienna lokalizacja panegiryków na cześć Drużbackiej, brak „Indeksu wierszów” lub niezgodność informacji umieszczonych w „Indeksie wierszów” z tym, co rzeczywiście znajduje się w danym tomie, pomieszanie kolejności poszczególnych arkuszy oraz występowanie nierozwijanych, tzw. pustych kustoszy. Uchybienia tego typu mówią dużo o praktyce księgarskiej tamtych czasów. Otóż książki były przechowywane przez bibliopółów zazwyczaj w luźnych arkuszach, a oprawiano je dopiero wtedy, kiedy znalazł się na nie nabywca²⁸. W takiej sytuacji nietrudno było o popełnienie omówionych powyżej błędów. Każdy egzemplarz jest zatem inny w zakresie doboru konstytuujących go elementów.

Tego typu praktyka nie tłumaczy jednak wszystkich zawiłości dotyczących kwestii wydawniczych tomiku Drużbackiej. Konsternację badawczą budzi chociażby przechowywany w Bibliotece im. Wacława Borowego na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego egzemplarz o sygnaturze C.11983. Otóż dołączona do niego karta tytułowa serii jest zupełnie inna od reszty widzianych przeze mnie kart. Wygląda ona tak: „Zbiór Rytmów / przez / wierszopisów / żyjących / lub naszego wieku zeszytych / część Iwsza. / w Warszawie / 1754”. Odbiega zatem od pozostałych kart tytułowych nazwą (wcześniej było „Zebranie rytarów...”) oraz datą (tom Drużbackiej wyszedł przecież w 1752 r.). Brakuje także nazwy oficyny wydawniczej (Collegium Scholarum Piarum, która pojawia się na innych kartach tytułowych serii). Czy zatem kolejny *Zbiór rytarów* wyszedł w 1754 r.? Raczej nie. Egzemplarz powiela znany już skład z wydania z 548

²⁸ Jadwiga Rudnicka, *Bibliografia katalogów księgarskich wydanych w Polsce do końca wieku XVIII* (Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1975): 7–27; Radosław Grześkowiak, „Stary druk jako podstawa edycji krytycznej. Preliminarium”, w: *Jak wydawać teksty dawne*, red. Karolina Borowiec, Dorota Masłej, Tomasz Mika i Dorota Rojszczak-Robińska (Poznań: Wydawnictwo Rys, 2017): 11–44.

stronami i charakteryzuje się omówionymi wcześniej uchybieniami. Obecność karty tytułowej z datą 1754 można natomiast połączyć z ukazaniem się w tymże roku III tomu serii, tj. *Zbioru rytmów przez wierszopisów żyjących lub naszego wieku zeszyłych pisanych* autorstwa samego Załuskiego. Zbieżność tytułów i dat na tej karcie pozwala przypuszczać, że wówczas — w celu odświeżenia szaty graficznej serii — dodrukowano nową kartę tytułową dla tomiku Drużbackiej.

Interesujące są także *Zbiory rytmów* z podwójną paginacją. Z czterech widzianych przeze mnie egzemplarzy tylko jeden (opisywany przez Marczewską-Stańdową BJ 641/I) łączył skład wydania z 546 stronami ze składem z 548 stronami, pozostałe opierają się na jednym z nich, tj. tym, który liczy 546 stron. Podwójna paginacja oddziela „rytmy duchowne” od reszty tekstów w zbiorze, tj. „rytmów moralnych, panegirycznych i światowych”, co pozwala podejrzewać, że części te były sprzedawane osobno, aby jednak potwierdzić tę hipotezę, należałoby dotrzeć do przekazu zawierającego tylko *Opisanie życia s. Dawida, Pokutę Maryi Egipcjanki, Pokutę Maryi Magdaleny i Na obraz ściegania Jana Chrzciciela* (czyli utwory „duchowne”) lub pozbawionego tychże tekstów.

*

Celem przedstawienia sytuacji wydawniczej związanej ze *Zbiorem rytmów* było zilustrowanie poziomu trudności, z jakimi będzie musiał zmierzyć się w przyszłości uczony, zamierzający krytycznie opracować i wydać teksty Elżbiety Drużbackiej. Po pierwsze, będzie musiał podać w wątpliwość decyzję o przyjęciu druku (druków?) z 1752 r. jako oczywistej podstawy tekstowej dla hipotetycznej edycji. Mimo że przekaz ten powstał za życia poetki, zakwestionować należy jego autoryzację. Elżbieta Drużbacka, wdowa po skarbniku żydaczewskim — przez płeć i status społeczny — pozostająca w niższej pozycji względem Józefa Andrzeja Załuskiego, referendarza koronnego, założyciela Biblioteki, nie miała możliwości w pełni wyrażenia swojego zdania na temat kształtu edycji, a jej „zgoda” na dokonywanie korekt wynikała raczej z onieśmienia propozycją wydawcy. Po drugie, stanie przed wyzwaniem ustalenia właściwej podstawy tekstowej dla *Zbioru rytmów*. W tym celu będzie musiał uwzględnić wszystkie niewspomniane w artykule przekazy rękopiśmienne, przechowywane w różnych bibliotekach naukowych, co jednak wydaje się zadaniem niezwykle trudnym²⁹. Wiele bowiem wskazuje na to, że Załuski dysponował kilkoma wersjami danego utworu, mógł też je ze sobą kontaminować. Po trzecie, uczony zostanie postawiony przed

²⁹ Odpisy utworów Drużbackiej przechowywane są m.in.: w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Wrocławiu, Bibliotece Jagiellońskiej, Bibliotece Książąt Czartoryskich i Archiwum Narodowym w Krakowie.

szeregiem pytań, związanych z wielością zachowanych przekazów drukowanych z datą 1752 r. i ich różnorodnością typograficzną. Który był pierwszy? Kiedy i w jakim celu zrobiono nowy skład? Czemu miała służyć podwójna paginacja występująca w niektórych przekazach? Czy Załuski miał kontrolę nad procesem wydawniczym? Aby wiązało odpowiedzieć na którekolwiek z tych pytań, należałoby zapewne dotrzeć do jeszcze większej liczby egzemplarzy *Zbioru rytmów* i porównać sytuację wydawniczą tomu Drużbackiej z pozostałymi tomami włączonymi do serii „Zebrań Rytmów...”. Cennym źródłem może okazać się obszerna korespondencja Załuskiego, a w ustaleniach pomóc literatura naukowa z zakresu historii książki.

Do interesujących wniosków mogłoby też doprowadzić zbadanie czytelniczej recepcji *Zbioru rytmów* i tego, jak — niekiedy niekompletne — egzemplarze wpływały na odbiór utworów Skarbnikowej. W jednym z konsultowanych przeze mnie tomów, należącym do Biblioteki Narodowej Republiki Czeskiej (sygn. 9 D 000249), odnalazłam ironiczną notatkę czytelnika, który tak skwitował brak zapowiadanej wszakże kustoszem przedmowy w posiadanym przez siebie egzemplarzu: „I ani słowa. Jaka piękna przemowa”. Frustracja, wynikająca z dysponowania wybrakowanym drukiem, zdaje się bowiem być spoiwem, które łączy dawnych odbiorców poezji Drużbackiej ze współczesnymi.

BIBLIOGRAFIA

PODMIOTOWA

Rękopisy

Biblioteka Jagiellońska, sygn. 78.

Biblioteka Narodowa, sygn. 3250 I, III; 3252 I-II, 3253 I.

Starodruki

i czasopisma osiemnastowieczne

Drużbacka, Elżbieta. Zbiór rytmów duchownych, moralnych, panegirycznych i światowych. Warszawa: Drukarnia Pijarów, 1752 (egzemplarz należący do Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, sygn. XVIII-3952 I).

Ponadto wykorzystano egzemplarze *Zbioru rytmów* należące do następujących bibliotek:

Biblioteka Bodlejańska na Uniwersytecie Oksfordzkim, sygn. D 505

Biblioteka im. Wacława Borowego na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, sygn. C.11.983

Biblioteka Jagiellońska, sygn. BJ 106333; BJ 905496; BJ 641 II

Biblioteka Kórnicka, sygn. 17621

- Biblioteka Narodowa Republiki Czeskiej, sygn. 9 D 000249; P 6833 T1082
- Biblioteka Narodowa, sygn. BN SD XVIII 2. 2698 I
- Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, sygn. XVIII 1662; XVIII 1927
- Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, sygn. BUW 55625 [1]; BUW 28.20.4.357 H; BUW 92134 [1]
- Miejska Biblioteka Publiczna w Białej Podlaskiej, sygn. 2975.
- „Kurier Polski”, 2 sierpnia 1752.
- Załuski Józef Andrzej. *Zbiór rytmów przez wierszopisów żyjących lub naszego wieku zeszyłych pisanych*. Warszawa: Drukarnia Pijarów, 1754 (egzemplarz należący do Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, sygn. XVIII-3952 III).

Edycje współczesne

- Drużbacka, Elżbieta. *Wiersze wybrane*, oprac. Krystyna Stasiewicz. Warszawa: Neriton, 2003.
- Stasiewicz, Krystyna. *Barbara Sanguszkowa i Elżbieta Drużbacka w świetle nowych źródeł*. Olsztyn: Pracownia Wydawnicza ElSet, 2013.

PRZEDMIOTOWA

- Borowy, Waław. „Drużbaciana,” *Pamiętnik Literacki* 41, z. 3–4 (1950): 869–876.
- Borowy, Waław. „Elżbieta Drużbacka,” *Ateneum* 3 (1938): 357–358.
- Borowy, Waław. *O poezji polskiej w wieku XVIII*. Warszawa: PIW, 1978.
- Buchwald-Pelcowa, Paulina. „Inicjatywy wydawnicze Załuskich”. W: *Bracia Załuscy — ich epoka i dzieło*, red. Dorota Dukwicz, 176–228. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2011.
- Estreicher, Karol. *Bibliografia polska*, t. XV. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1897.
- Estreicher, Stanisław, i Karol Estreicher. *Bibliografia polska*. T. XXXIV. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 2000.
- Graciotti, Sante. *Od Renesansu do Oświecenia*. Tłum. Wojciech Jakiel. Warszawa: PIW, 1991.
- Grześkowiak, Radosław. „Stary druk jako podstawa edycji krytycznej. Preliminaria”. W: *Jak wydawać teksty dawne*, red. Karolina Borowiec, Dorota Maslej, Tomasz Mika i Dorota Rojszczak-Robińska, 11–44. Poznań: Wydawnictwo Rys, 2017.
- Konecki, Oskar. „Naruszenia porządku i prawa podczas obrad Sejmików Wielkiego Księstwa Litewskiego w miejscach sakralnych”. *Czasopismo Prawno-Historyczne* 74, z. 1 (2022): 37–49.
- Kozłowska-Studnicka, Janina. *Katalog rękopisów polskich (poezji) wywiezionych niegdyś do Cesarzowskiej Biblioteki Publicznej w Petersburgu, znajdujących się obecnie w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1929.
- Kozłowski, Jan. *Szkice o dziejach Biblioteki Załuskich*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986.
- Kryda, Barbara. „«Panie dobrze nam tu...» Motywy religijne w twórczości Elżbiety Drużbackiej.” W: *Motywy religijne w twórczości pisarzy polskiego oświecenia*, red. Teresa Kostkiewiczowa, 11–44. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1995.
- Kupść, Bogumił Stanisław. „Materiały autobiograficzne Józefa Andrzeja Załuskiego.” *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 26, nr 3–4 (1981): 631–654.

- Maciejewska, Iwona. „Elżbiety Drużbackiej portrety kobiet roztropnych”. W: *Aplauz najzaczniejszej damie. Studia i szkice z kręgu literatury i kultury dawnej*, red. Iwona Maciejewska, Agata Roćko, 197–210. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2018.
- Maciejewska, Iwona. „Kilka uwag o języku i stylu Elżbiety Drużbackiej (na podstawie romansu «Przykładne z wiernej i statecznej miłości małżeństwo»)”. *Prace Językoznawcze* 9 (2007): 103–113.
- Marczewska-Stańdowa, Elżbieta. *Uwagi bibliograficzne do Zbioru rytmów duchownych*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1958.
- Mayer, Józef. „Zalusciana w «Bibliothèque Germanique» (Amsterdam 1720–1741) i «Nouvelle Bibliothèque Germanique» (Amsterdam 1746–1760)”. *Roczniki Biblioteczne* 14, z. 1–2 (1970): 171–203.
- Prejs, Marek. *Poezja późnego baroku. Główne kierunki przemian*. Warszawa: PIW, 1989.
- Rittel, Teodozja. *Elżbieta Drużbacka. Język i tekst*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2007.
- Rittel, Teodozja. *Elżbieta Drużbacka. Konteksty wyrazowe*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2009.
- Rudnicka, Jadwiga. *Bibliografia katalogów księgarskich wydanych w Polsce do końca wieku XVIII*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1975.
- Ryba, Renata. „Jej portret – postaci kobiet w osiemnastowiecznych listach dedykacyjnych”. W: *Dedykacje w książce dawnej i współczesnej*, red. Renarda Osieczek, Anna Sitkowa, 113–125. Katowice: Wydawnictwo Gnome, 2006.
- Starnawski, Jerzy. „Przemyska silva rerum z XVIII wieku”. *Przegląd Humanistyczny* 80, nr 5 (1970): 91–115.
- Stasiewicz Krystyna. „Wyobrażenia erotyczna Elżbiety Drużbackiej”. W: *Wyobrażenia epok dawnych: obrazy, tematy, idee. Materiały sesji dedykowanej Profesorom Jadwidze i Edmundowi Kotarskim*, red. Janusz K. Goliński, 351–372. Bydgoszcz: Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, 2001.
- Stasiewicz Krystyna. „Z problemów edytorstwa tekstów literackich z pogranicza późnego baroku i wczesnego oświecenia. Przygotowania do edycji utworów Elżbiety Drużbackiej”. *Problemy edytorskie literatur słowiańskich*, t. I, red. Janusz Pelc i Paulina Buchwald-Pelcowa, 237–253. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1991.
- Stasiewicz Krystyna. „Zabłysnąć wśród słynnych – to dopiero sztuka! Przypadek Elżbiety Drużbackiej.” W *Słynne kobiety w Rzeczypospolitej XVIII wieku*, red. Agata Roćko i Magdalena Górka, 117–130. Warszawa: Muzeum Pałacu Króla Jana III Sobieskiego w Wilanowie, 2017.
- Stasiewicz Krystyna. *Zmysłowa i elokwentna prowincjuszka na staropolskim Parnasie. Rzecz o Elżbiecie Drużbackiej i nie tylko...* Olsztyn: Wydawnictwo Littera, 2001.
- Stasiewicz, Krystyna. „«Muza w mądrości uboga, ale w piśmie szczerza». Inspiracje twórcze domorszej poetki Elżbiety Drużbackiej”. W: *Inwencja i inspiracja w kulturze wczesnonowoczesnej*, red. Barbara Niebelska-Rajca, Maciej Pieczyński, 311–326. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2018.
- Stasiewicz Krystyna. *Elżbieta Drużbacka. Najwybitniejsza poetka czasów saskich*. Olsztyn: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Olsztynie, 1992.
- Wiśniewska, Halina. *Polszczyzna w utworach Elżbiety Drużbackiej, poetki saskiej (1698–1765). Rozważania lingwistyczno-kulturowe*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2016.

PROBLEMY WYDAWNICZE
*ZBIORU RYTMÓW DUCHOWNYCH, MORALNYCH,
 PANEGIRYCZNYCH I ŚWIATOWYCH* ELŻBIETY DRUŻBACKIEJ:
 REKONESANS

Streszczenie

Tematem artykułu są zagadnienia związane z powstaniem i wydaniem *Zbioru rytmów duchownych, moralnych, panegirycznych i światowych* (1752) Elżbiety Drużbackiej. Omówione zostały okoliczności, w jakich Skarbnikowa nawiązała kontakt z braćmi Załuskimi, etapy prac nad przygotowaniem tomu do druku, a także działania Józefa Andrzeja Załuskiego, mające na celu promocję książki. Została także przedstawiona skomplikowana sytuacja drukarska, związana z edycją z 1752 r., oraz wskazane trudności, z jakimi będzie musiał się zmierzyć przyszły wydawca tekstów Drużbackiej.

Słowa kluczowe: edycja krytyczna; ustalanie tekstu; historia książki

EDITORIAL PROBLEMS
 CONCERNING *ZBIÓR RYTMÓW DUCHOWNYCH, MORALNYCH,
 PANEGIRYCZNYCH I ŚWIATOWYCH* BY ELŻBIETA DRUŻBACKA:
 AN OVERVIEW

Summary

The article discusses the writing and publication of Elżbieta Drużbacka's *Zbiór rytmów duchownych panegirycznych, moralnych* [A Collection of Spiritual, Moral, Panegyric, and World-wide Rhythms] (1752), her initial contact with the Załuski brothers, the stages of the book's publishing process, Józef Andrzej Załuski's promotion of Drużbacka's work, and the myriad problems related to the publication of the first edition. The author also discusses the potential obstacles that any future editor of Drużbacka's work is likely to face.

Keywords: critical edition; collation of the manuscripts; history of books